

מים עמוקים

הערות והארות על סדר הפטרה

מיוזקט מיוזר ספרי "משכבות זב" על נביאים כתובים
ממורנו הג"ר שבתאי שענפטור ווייס שליט"א

הפטרה:

ויאמר שמואל וגו' בה
אמר ה' (שמואל א טו)

מלחמה לה' בעמלק מדור דור

עומקו ופנימיות חטאו של שאול בחיר ה' / מה טיבו של הק"ו מעגלה ערופה? / הנסיונות - מידה כנגד מידה / חלקו של דואג האדומי בחטא

"וַיַּחְמֹל שְׂאוּל וְהָעָם עַל אֲנָנִי וְעַל מַיִטְבַּת הַצֶּאֱן וְהַבְּקָר"

בהפטרה זו מובא ענין חטא שאול, שנצטווה למחות את עמלק כליל, אך הוא הותיר את אגג ואת הצאן בחיים, ומשום כך נכרתה ממנו המלוכה.

חטא עץ הדעת - העגל - שאול המלך, שורשם אחד

המפרשים מאריכים כאו"א ע"פ דרכו לבאר במה טעה שאול, כיצד נגרם שנכשל בחטא זה. ודברים נפלאים המאירים באור יקרות את הפרשה, מצאנו ב**אלשיך** הק' שמבאר שחטא זה נעוץ בחטא הקדמון של עץ הדעת, שחזר על עצמו דוגמת אותו נסיון, וגם כלל ישראל בחורב נכשלו בחטא העגל בסיבה זו, כי הס"מ הרגיש בכל אותם הזמנים שאם לא יצליח להכשילם בחטא יתבטל כוחו וייעלם מן העולם, כי אם אדם הראשון לא היה חוטא היה הס"מ בטל, ולכן התאזר בכל עוז להחטיאו, והצליח בכך ע"י הנחש שהכשילו, וכן לאחר שעמדו ישראל על הר סיני ופסקה זוהמתן היה להם חירות ממלאך המוות, וגם אז השתדל בכל מאמצי כוחו להשיבם לחלאת זוהמא, ובלבלם ע"י שהראה כביכול מוליכים את מרע"ה במיטה, וע"י כך עשו הערב רב את העגל להחטיאם. וענין זה נשנה וחזר על עצמו גם אצל שאול המלך ע"ה, שאם היה מכחיד את עמלק היה הס"מ בטל מן העולם, ולכן התאמץ בכל כוחו לגרום לשאול להשאיר את אגג בלילה ההוא, ועי"ז הזדווג עם שפחה, ובא לעולם מי שיליד את המן.

והנה נתבאר בדברי האלשיך שהיה חטאו של שאול מעין חטא אדה"ר, ובס"ד מצאנו בספר **תורת מהר"ש** (מהרה"ק רבי שלמה מזוועהיל ז"ע) שמבאר הדברים ששאול המלך היה נקי בתכלית, כמו שאמרו חז"ל עה"פ "בן שנה שאול במלכו - כבן שנה שלא טעם טעם חטא", ולכן לא שש ושמח לקיים דבר גדול זה לבטל את היצה"ר, ואף היה מצטער על איבוד היצה"ר, מכיון שאם לא יהיה יצה"ר הרי לא תהיה בחירה, ולא יהיה עוד מקום לשכר, וכדברי חז"ל שלעתיד לבוא "ובאו ימים אשר אין בהם חפץ", משום שלא יהיה בהם שכר התגברות על היצה"ר שיתבטל בזמן התיקון. ושאול המלך בגודל קדושתו, לא הבין את התכלית והתועלת שיש באיבוד היצה"ר, עכת"ד. ולפ"ד הרי זה ממש מעין חטאו של אדם הראשון שאכל מעץ הדעת טוב ורע, כדי שיכיר וידע את טעם הרע, ותהיה לו בחירה גדולה בין טוב לרע, ואעפ"כ יתגבר עליו, ויזכה ליותר שכר.

ביאור שייכות הק"ו מעגלה ערופה

והנה חז"ל (יומא כ"ב: שבת נ"ו:) למדו מן הפסוק (פס' ה) "וַיָּבֹא שְׂאוּל עַד עִיר עַמְלֵק וַיִּרְבַּ בְּנַחַל", ששאול עשה ק"ו "על עסקי נחל", שלמד ק"ו מעגלה ערופה "אמר, ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, הנפשות הללו על אחת כמה וכמה, ואם אדם חטא בהמה מה חטאה, ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמר לו 'אל תהי צדיק הרבה' ובשעה שאמר לו שאול לדואג "סוב אתה ופגע בכהנים", יצתה בת קול ואמרה לו 'אל תרשע הרבה'", ע"כ.

וכבר נתחבטו המפרשים בפירוש הק"ו שעשה, מה ענין עגלה ערופה הבאה על הריגת אדם מישראל להריגת העמלקים, ובעל **הכלי יקר** מבאר שבשעה שבא שאול להילחם בעמלק עמדו ונתגיירו כל העמלקים, ומפני כך דן שאול ק"ו זה, כיון שהחשיב אותם כישראלים, אמנם טעה בשתים: א - שאין מקבלים גרים מעמלק. ב - שלא נתגיירו באמת אלא מיראה. ויש להוסיף שבאמת גם שאול היה סבור שיש להרוג אותם, מחמת שרובם לא נתגיירו באמת, וממילא הוא מחוייב להרגם, אלא שהוא סבר שעכ"פ צריך להביא כפרה של עגלה ערופה על אותם שהתגיירו באמת, והרגו אותם רק מחמת שלא יכלו לברר שהתגיירו באמת.

ודברים נפלאים כותב מו"ח החתם סופר זי"ע בתורת משה (פרשת תצוה דף ע"ו):

ג' לון ו

פרשת ויקרא
- זכור תשפ"ד

הפטרה:

ויאמר שמואל וגו' בה
אמר ה' (שמואל א טו)

הנה בספר **בן יהודע** עומד לבאר סוף דברי הגמ' הנ"ל "ובשעה שאמר לו שאול לדואג 'סוב אתה ופגע בכהנים', יצתה בת קול ואמרה לו 'אל תרשע הרבה'", שהבת קול היתה על אותו אופן ממש, כי הרי בנוב עיר הכהנים השמיד את כולם, כמש"כ לקמן (פרק טה) "ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב", וא"כ הוכח שאינו מקיים את טענתו "אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו", ולכן נענש על כך.

וענין זה, שמן השמים מנסים את האדם אם גם כשנוגע לו עדיין אוהז כפי שטען, מצאנו בדברי הגמ' ביבמות (דף ק"ה:) בעובדא שנכנס ר' ישמעאל בר"י באיחור לביהמ"ד, ועמדו כל העם לכבודו, וטען אבדן "מי הוא זה שמפסיע על ראשי עם קודש", אמנם לאחמ"כ יצא בשליחותו של רבי וחזר, וכשנכנס הקים את כל העם, והוכח שלא איכפ"ל מלפסוע על ראשי עם קודש, ולכך נענש ביותר, עיי"ש. [ועי' בבית הלוי עה"ת פ' וישב שהאריך בזה].

דואג האדומי הכשילו

בנוסף לכל הביאורים האמורים, כיצד נכשל שאול, צריך לדעת שגם דואג האדומי היה לו לשאול לשטן ולמכשול, ועליו אמר 'כי יראתי את "העם"', שהיה שקול כנגד כל העם, ראש הסנהדרין ואביר הרועים, אשר עמד לו לרועץ בכל הדרך אשר הלך בה. ושאול אשר ידוע בגודל נפשו בכיבוד תלמידי חכמים ובהתבטלות כלפיהם, נכשל כאן בכך, ולא עמד בנסיון במקום אשר היה צריך להעמיד את עצמו נגד דואג ונגד כל העם, כדי להעמיד דבר ה' על תילו.

והנה אף שנתבאר במפרשים ביאורים שונים מה היה הנימוק והסברא שבגללה לא קיים שאול את דברי שמואל, מ"מ עכ"פ היה רע הדבר בעיני ה', שהיה עליו לקיימם בפשטותם ולא לחפש עצות ותחבולות שע"י יהיה פטור מלשמוע לדבר ה', והרי זה מעין מה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ה:) "דורות הראשונים היו מכניסים פירותיהן דרך טרקסמין כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסים דרך גגות חצירות וקרפיות כדי לפוטן ממעשר". וזה נקרא "כי מאסת את דבר ה'" במה שעושה טצדקי לפטור נפשו מהמצוה.

■ ■ ■

עומק המגילה

מתוך ספר "משבצות זהב" על מגילת אסתר

מדוע נגזרה גזירת המן הרשע? / האם ההשתחויה לצלם נבוכדנצר או ההנאה מסעודת אחשוורוש? / מדוע לא הגינה זכות מרדכי הצדיק עליהם? / כיצד זכו לתקן את החטאים שגרמו לקטרוג?

לדעת מה זה ועל מה זה

מרדכי את בגדיו", עכ"ל.

וביפה ענף (פירוש למד"ר על המגילות להגאון רבי שמואל יפה אשכנזי זצ"ל) פירש שהשאלה במה נחתמה הגזרה אם בטיט או בדם, הכוונה על איזה חטא נגזרה הגזרה. כי הנה טיט מסמל את עביות חומר האדם, והוא החטא שנהנו מסעודתו של אחשוורוש, ולחטא זה יש תשובה בצום ותענית וכדומה. ולעומת זאת דם מרמז על חטא ההשתחויה לצלם של נבוכדנצר, שלא מסרו הנפש, והדם הוא הנפש, והוא חטא של חילול השם שאין לו כ"כ תקנה, עכ"ל. והנה כך מוכח גם בגמ' (שהובא לעיל), שרק לאחר שהובאו דברי רשב"י הסובר שנתחייבו כליה על שהשתחוה לצלם, שואלת הגמ' "וכי משוא פנים יש בדבר?!", שכן אם זהו העוון איך לא תיקן.

תיקון חטא השתחויה לצלם - ע"י מסיב

אמנם בהיוודע דבר הגזירה, נאמר בפסוק "וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מִגֵּיעַ אֲבָל גְּדוֹל לַיהוָה יָצוּם וַיִּבְכּוּ וַיִּמְסְפְדוּ שָׁק וְאֶפְרַיִם יָצַע לְרֵבִים", שכולם ראו את עצמם כבר כמתים עד שהיה "אבל גדול ליהודים צום ובכי ומספד", ורואים מכך שכולם הסכימו בדעתם למות על קידוש השם, ולא להמיר הדת ואפילו לא "לפנים", להיניח למראית עין. והנה גם לפי המפרשים הסוברים שגזירת המן היתה להשמיד ולהרוג, שאפילו אם היו ממירים דתם לא היה מועיל להם, וכמבואר בדברי המשנ"ב (סי' תר"ע סק"ו) בשם הלבוש, מ"מ ודאי שיחידים היו יכולים להציל עצמם, ע"י לבישת בגדי נכרים, שלא יכירו בהם שהם יהודים, ואעפ"כ הסכימו כולם למסור את הנפש, ולא לחפש דרכים להציל את עצמם, ולכן ראו את עצמם כמתים כאמור, והספידו וביכו את עצמם.

ובמסיב"ג זה זכו ישראל לתקן את החטא שהשתחוה לצלם בימי נבוכדנצר, שהרי החטא היה רק "לפנים" וכמאמר הגמ' מגילה (י"ב) "הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים", ע"כ. והכוונה שהם השתחוה לצלם מחמת היראה, ולדעת רבא (סנהדרין ס"א) אין בכך חטא ע"ז, וא"כ היה בידם רק עוון חילול השם, כמבואר שם בתוס', וכעת תיקנו גם חטא זה, כשקיבלו על עצמם למסור הנפש ולא להמיר דת ואפילו רק "לפנים".

וכן מצאנו בדברי הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע (מחשבות הרוח ס"ז. קרוב לסופו) שכתב במתק לשונו "וישראל כולם הסכימו וקבלו על עצמם למסור נפשם על קידוש השם וליהרג הם ולשחוט כל טפם שלא יטיעונו אח"כ בעל כורחם, כמו שעשו קדמונינו שבצרפת וספרד בעת השמדות ר"ל, והיה די בכך לתקן הקודם, ולא היה צורך שימסרו נפשם בפועל ממש, כי באמת גם בתחילה לא היה אלא לפנים, ועל כן גם הקב"ה לא עשה אלא לפנים, רק לגלות ולברר מצפוני לבם לעיני העמים, דודאי אז כבר אמרו בפיהם לכל העמים, שהם מוכנים ליהרג כולם ולא ישתמדו כלל, ונודע להם שכל מה שהשתחוה לצלם ונהנו מסעודתו של אותו רשע, היה רק מצד ההכרח ולא שהיתה כפייה ויציאה מדת לגמרי", עכ"ל.

וי"ל שבוה זכו ימי הפורים שלא יהיו בטלים לעולם, כיון שהיו"ט נתחדש ע"י מסיב"ג של ישראל, ולכן יש לו קיום לעולם. וכמו ששמעתי בשם הרה"ק בעל ה'דברי חיים' מצאנו זי"ע שביאר מדוע על קדושת ביהמ"ק נאמר "קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל", ואילו על הר סיני נאמר "במשך היבל המה יעלו בהר", שאפילו הבהמות הותרו לעלות להר לאחר שנסתלקה השכינה מעליו. וביאר שהחילוק הוא, שקדושת ביהמ"ק שורשה בעקידת יצחק שהיתה בהר המוריה, שיצחק אאע"ה עלה במסיב"ג למען שמו באהבה, ולכן יש לו נצחיות וקיום לעד, משא"כ מעמד הר סיני היה בבחינת מתנה, כאמור "ישמח משה במתנת חלקו", ולכן לא נשאר בו קדושה עולמית.

תיקון חטא סעודת אחשוורוש - ע"י צום

אמנם עדיין לא תקנו את החטא שנהנו מסעודתו של אותו רשע, וי"ל שלכן ציוותה אסתר את מרדכי "וצומו עלי וְאֶל תִּאֲכְלוּ וְאֶל תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה יוֹם", כדי לתקן גם את החטא של ההשתתפות בסעודת אחשוורוש, וזאת ע"י התענית של שלשת ימים לילה ויום, שבוה יהיה תשובת המשקל ומירוק עוונות לאותו איסור שנבלע בגופם. והדברים מפורשים במדרש (שוח"ט לטהלים כ"ב) "וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו. וכי יש אדם צם ואוכל ושותה? (ולמה נאמר 'אל תאכלו ואל תשתו'), ולמה אמרה כן? אלא אמרה, צומו עלי על שאכלתם ושתיתם מאותה סעודה של אחשוורוש. זה שהמשל אומר, הא קורא הוא קולתא, אכלתון בקורא (הר"ג שגודל סביב העץ) לקון (תלכו בקשה) בקולתא", ע"כ.

בגמ' מגילה (דף י"ב) "שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: 'מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה?' אמר להם: 'אמרו אתם, אמרו לו: 'מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע', אמר להם: 'אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו?' אמרו לו אמור אתה, אמר להם: 'מפני שהשתחוה לצלם', אמרו לו: 'וכי משוא פנים יש בדבר?!', אמר להם 'הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים"', עכ"ל הגמ'.

שני הטעמים תלויים זה בזה

והנה על הפסוק "וּמְרַדְכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה" כתב רש"י "ומרדכי ידע - בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לך, לפי שהשתחוה לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשוורוש", עכ"ל. וצ"ב שהרי בדברי הגמ' הנ"ל מבואר ששני הטעמים תלויים במחלוקת, שהאחד הוא סברת תלמידי רשב"י והשני הוא סברת רשב"י, וכיצד פירש"י שניהם כאחד. ונראה בדעת רש"י שכתב את שני הטעמים יחד, שהבין שכוונת דברי רשב"י היא לצרף שני הטעמים יחד, שבאמת הגזירה היתה עונש על החטא שלא מסרו נפשם עקד"ה בימי נבוכדנצר והשתחוה לצלם, אמנם הסיבה בגינה התעורר עתה הקטרוג למעלה, היתה משום שנהנו מסעודתו של אותו רשע, ולא קידשו שם שמים שלא להשתתף בסעודת אחשוורוש.

וכעין זה מבואר בשפתי חכמים שכתב ז"ל, "דס"ל (ורש"י) דהא והא גרם, כי זולת חטא הצלם לא נגזרה עליהם כליה כל כך, וזולת חטא הסעודה היה עדיין השי"ת מאריך אפו, ובוה נחתם גזר דינם. נמצא אופן הגזירה היה בעבור הצלם, וחתימת הגזר דין היה בעבור הסעודה, וכן הוכיח מהר"ר שלמה אלקבץ בהקדמת ספרו מנות הלוי, שכן דעת רשב"י במגילה", עכ"ל.

ומקור דברי רש"י שהגזירה היתה על שני הדברים יחד, הוא מהפסוק שנאמר "לדעת מה זה" ועל מה זה", שכפל ואריכות הלשון מורה, שהיה דבר שהוא נקרא "מה זה", והיא תוקף וסיבת הגזירה, וגם היה דבר נוסף הנקרא "ועל מה זה", שכאמור הוא שעורר את הקיטרוג כעת.

זכות הצדיק - רק כשסרים למרותו

ואפשר להרחיב הדברים בתוספת ביאור, שאע"פ שישאל חטאו כשהשתחוה לצלם בימי נבוכדנצר, בכ"ז לא פגעה בהם באותה שעה מידת הדין, בזכותם של הצדיקים - חנניה מישאל ועזריה, שהם מסרו נפשם על קדושת ה' ולא השתחוה לצלם, וזכות אותם הצדיקים עמדה לעם ישראל שלא תפגע בהם מידת הדין. וכמבואר בדברי הגמ' (סנהדרין צ"ג) "מאי דכתיב, 'אמרת'י אעלה בתמר אוחזה בססניו', אמרת'י אעלה בתמר אלו ישראל, ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחד של חנניה מישאל ועזריה וכו', ביקש הקדוש ברוך הוא להפוך את העולם כולו לדם, כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקרה דעתו, שנאמר 'הוא עומד בין ההדסים אשר במצולה', ואין הדסים אלא צדיקים שנאמר 'ויהי אומן את הדסה', ואין מצולה אלא בבל" וכו', ע"כ.

אמנם אח"כ כשהלכו ישראל להשתתף בסעודתו של אחשוורוש ולא שמעו בקול מרדכי וסייעו הצדיקים חברי הסנהדרין שהזיירו את עם ישראל על כך, באותה שעה כבר לא יכלה לעמוד להם זכות הצדיקים, כיון שהם כבר לא שמעו בקול הצדיקים, ולכן דווקא אז מצאה מידת הדין מקום לגבות את חובה על שהשתחוה לצלם.

חותמת של טיט או של דם

מובא במדרש (אסתר"ר ז' פ"א י"ג) "באותה שעה (שקטרוג השטן ונחתמה הגזרה למעלה) רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם ואצל משה בן עמרם, ואמר להם: 'עד מתי אבות העולם רדומים בשניה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרויין בה?' וכו', אמרו לו: 'מפני מה?', אמר להם 'מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשוורוש, ובעבור זאת נגזרה עליהם גזירה לכלות מן העולם ולאבד את זכרם, אמרו לו אברהם יצחק ויעקב: 'אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות?' חזר אליהו למשה וכו', אמר לו משה: 'כלום יש אדם כשר באותו הדור?' אמר לו: 'יש, ושמו מרדכי', אמר לו: 'לך והודיעו, כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה', אמר לו: 'רועה נאמן, כבר נכתבה אגרת כלייה על ישראל, אמר לו משה: 'אם בטיט היא חתומה תפלתנו נשמעת, ואם בדם נחתמה מה שהיה הוא, אמר לו: 'בטיט היא חתומה', אמר לו משה רבינו, 'לך והודיע למרדכי', מיד הלך והודיע למרדכי, הה"ד 'ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע